

Ocak
Şubat
Mart
2021
Fiyat 15 ₺

kürt tarihî 43

Coğrafi ve
Siyasi Bir
Terim Olarak
Kürdistan-II

KÜRTLER TARİHLE, TARİH KÜRTLERLE BULUŞUYOR

dosya

KÜRT-YUNAN İLİŞKİLERİ TARİHİ

- | Kürt-Yunan İlişkileri Tarihi
- | Deriziotis ile Yunanistan'da Kürt Tarihi Öğretimi Üzerine
- | Kendi Kaleminden Yunanistan'da Bir Kürt Gazeteci
- | Serwat Raşid'in Felsefe Çalışmaları

04 KAVKAZ GAZETESİNDE "KÜRTLER" | 10 REFORMÊN ZIMANÎ YÊN BEDIRXANÎYAN: ALFABEYA LATÎNÎ
Û BINGEHÊN RÊZIMANA ZARAVAYÊ KURMANCÎ | 42 KSENEFON'UN ANABASİS ESERİNDE
KARDUXİ'LER / KÜRTLER | 46 TARİHSEL, SOSYOLOJİK VE SİYASAL YÖNLERİYLE: LİCE BEYLERİ

КАВКАЗ

KAVKAZ GAZETESİNDE
"KÜRTLER" (1854)

KAVKAZGAZETESİNDE "KÜRTLER" (1854)

DR. İSMET KONAK

Yayımlı iki imparatorluk olarak Çarlık Rusyası ve Osmanlı devleti, geçmişte çok sayıda savaşa girmişti. 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı veya Doğu Savaşı (Восточная Война: Vostochnaya Voyna), yine bu iki "müstevli" devletin arz-ı endam ettikleri bir arenaydı. Söz konusu savaşta Kürtler de azımsanmayacak bir rol oynamıştı. Savaş esnasında Çarlık yönetimi tarafından Rusça çıkarılan "Kavkaz" adlı gazetede Kürtler hakkında bazı haber ve makaleler yayımlanmıştı. Gazetenin 16 Ocak 1854 tarihli sayısında neşredilen "Kürtler" adlı makale *Kürt Tarihi* dergisi için tercüme ettik.

Ezidi Kürtler,
www.saradicu.com.tr
[10.02.2021]

4 KÜRT TARİHİ ▶ SAYI 43

Tarih hakkındaki materyal

Kürtler Ağrı Dağı'ndan Basra Körfezi'ne kadar uzanan geniş bir coğrafyada meskundur. Bu coğrafya genel anlamda Kürdistan olarak bilinir. Kürtlerin tarihteki varlığını ilk olarak Ksenefon'un tanıklığı kanıtlamaktadır. Kendisi, Kürt coğrafyasından geçerken burada yaşayanları Kardak olarak tasvir etmektedir. İkinci kanıt ise Romalı tarihçilerin anlattıklarıdır. Şimdiki Kürdistan'da yaşayanları Kordueneli veya Korduaneli şeklinde adlandırmıyorlar.

Eski zamanlardan beridir Asya'da büyük bir alan; içinden Dicle, Fırat, Aras ve Kura gibi etrafı erişilmez dağlarla çevrili nehirlerin doğduğu bir alanı kaplayan Kürtler, birçok güç tarafından tahakküm altına alınmış ve birleşik bir devlet kurmak için aralarında sıkı bağlar kuramamışlardı. Kürtler genel anlamda sağlam vücutlu, çekingen, cesur ve beceriklidir; misafirlğe çok değer verirler ve yol kesmeyi severler. Onların bir kısmı tarımla uğraşmaktadır ve bu yüzden geçici olarak sadece ekim ve hasat dönemleri arasında yerleşik bir hayat sürdürürler. Yılın diğer aylarında ise hayvancılıkla iştigal ederler. Gıda maddesi temin etmek için dağlardan ovalara çok sayıda sürüyle indiklerinde sert yayla havasından olsa gerek büyük sıkıntı yaşarlar. Göçebe Kürtler, tıpkı Güney Rusya'da stepelerde yaşayan göçebe aşiretlerde olduğu gibi genellikle kamıştan yapılmış çadırlarıyla bir yerden bir yere göç ederler. Kürtlerin sahip olduğu siyasi yapı, demokratik ama ataerkil bir ruhla yönetilen çok renkli feodal toplumlardan müteşekkil Ortaçağ Avrupa'sını andırmaktadır.

Aşiret liderleri, Nuh peygamberin soyundan gelmekten büyük bir kıvanç duyarlar.

Kürtlerin büyük çoğunluğu uzun boylu, ince yapılı, uzun ve zayıf yüzlü, ışıldar gözlü, kambur burunlu, siyah gözlü ve kocaman kulaklıdır. Onlarda sadece yaşlılar sakal bırakıyor. Türkler, Farslar ve Araplardan çok farklı giyiniyorlar. Kolları katlanabilen kısa pamuk ceket, içte giyilen geniş giysiler, çizme ve sandaletler, başa sarılan sarık (aşiret liderlerinde arkaya doğru sarkan kırmızı bir külah şeklinde farklılık gösterir), bir veya iki çift tabanca, sapı kamıştan yapılmış demir uçlu kargı, eğik kılıç, elden atılan ve kolanın arkasında taşınabilen birkaç mızrak Kürtlerin kullandığı dış kostüm ve silah arasında yer almaktadır. Hiçbir zaman yaya olarak savaşmazlar ve ata binmekte oldukça maharetlidirler. Kürtlerin kullandığı atların cinsi özellikle Kuzey Asya'da oldukça değer görmektedir. Güneyde daha çok Bağdat civarına ait Arap atlarını tercih ederken, İran'da Türkmen atlarını yeğlemektedirler. Ekseriyette ise yine Türkmen atlarını kullanıyorlar.

Kürtlerin konuştuğu dil, diğer Doğu dillerine pek benzememektedir. Bu dil, Moğol-Tatar saldırısı esnasında dağlara sığınan eski Asyalıların bir dili olarak bilinmektedir. Farslar, Türkler ve Tatarlar onu çok zor anlıyorlar. Kürt dilinde r harfinin birçok kez tekrarlandığı çok sayıda sözcük vardır.

Kürtler, Muhammedî ve Ömerî mezheplerin yolundan gidiyorlar. Cehalet ve eski toplum kalıntılarını yeni inançlarıyla sentezliyorlar. Bu yüzden Müslümanlar tarafın-

dan inançsız olarak addediliyorlar. Kürtlerde bir de Ezidî veya Yezidî adında oldukça önemli ve farklı bir inanç vardır. Kürdistan'da göçebe bir yaşam sürdüren Ezidîler; Muş, Beyazıt ve Erzurum paşahıklarında²iskân etmektedir. Hıristiyan ve Müslümanlarla uzlaşmaz bir yapıya sahiptirler ve kötülük ruhuna iman ederler. Bu ruh hakkında onların huzurlarında saygı duyularak konuşulur. Yezidîler, Ümeyyeoğullarından çıkan ikinci halife-yi, Ali'nin oğlu Hüseyin'i öldüren Arap kökenli Yezid'in adını benimsemişlerdir. Musul'da Şeyh Adî'nin türbesi hâlâ ziyaret edilmektedir. Şarap ve diğer sert içkilere pek hayır demezler. Bu irtidattan dolayı Müslümanların kanlı zulümlerine maruz kalmışlardır. Yezidîlerin kendilerine ait bir dinî kitabı ve din adamları yoktur. Lakin bir çocuk doğduğunda, biri evlendiğinde veya biri öldüğünde ayinleri gerçekleştirmek için tanınmış Müslüman mollaları çağırırlar. Şimdiye kadar Kürtlerin dilini ve inancını inceleyen bir araştırmacı dahi çıkmadı. Dolayısıyla bu araştırmalar, eski Asya'ya yeni bir ışık tutabilir.

Kürtler, doğuştan tutkulu ve sert mizaçlıdır. Savaş ve soygun, onların gerekli ihtiyaçlarını karşılayan temel unsurlardır. Kürt cesareti, diğer halklarda mevcut bir cesaret gibi değildir. Daha çok bir atılım veya anlık bir coşkuya benzemektedir. Kürt süvarileri karşısında kendini konumlayan her ordunun başı derttedir. Sayılı orduların, Kürt süvarilerinin sıcak takibinden kaçtığı görülmüştür. Kendi ölümlerini almak ve yaralarını kurtarmak için saldırıya geçtiklerinde Kürtlerin barındırdığı

А З Ъ.

И. ую полосу земли, про-
водити до Персидского
подъ общахъ назани-

Курдовъ доказывается:
и Касеновита, который,
изъ отступленія своего,
штедлахъ, называ ихъ
смыслами Ривскихъ не-
обитателямъ имъшаго
ли Кордунская.

люди значительную часть
Азии, откуда берутъ
вероятъ, Курдъ и Армяне;
в горы,—Курды, въ об-
еда не былъ еще вопо-
е жилии между собою
и составили особое пле-
менно крики тѣломъ,
ли: тутъ гостеприим-
горные занимаютъ земле-
рельсую область, во
ли и жизни; остальное
готоводейств, спускаетъ
и стадами своими для
продовольствія, въ кото-
го климата, встречаются
вотъ козуютъ въ ште-
нскими лаврами, и эти
обою повсюду, подобно
ошикъ въ степяхъ юж-
хъ быть иногда напоми-
ковъ со всѣми отличия-
управленческихъ демокра-
сальномъ. Ихъ началь-
проехавшихъ до пре-

иташе и отъс лопки на конь. Пародъ
весьма члится, особенно въ северной А
на юж ихъ предпочитаютъ породу: отъ
скаихъ, изъ окрестностей Багдада, и въ И
Турецкихъ, по большому росту сикъ
нихъ.

Имяхъ Курдовъ не похожи ни на од
восточныхъ нарцій и является одиныхъ и
нихъ Азиатскихъ, уцѣлвшихъ въ горахъ
вельшого шествія Монголо-Татаръ. Перси
и в Татари трудно его воцнаютъ. Между
ни этого языка есть много таишихъ, гдѣ
повторяется кѣистѣ раза два и три.

Курды видють себя за Магометанихъ. Овар-
ты; но вѣнство ихъ и остави старин
кловенія, съ коихъ они сѣйша настоящее
читаніе, суть причины, по которымъ Му
почитаютъ ихъ за вѣнриныхъ.—Иногда изъ
стуетъ весьма значительныя, такъ называе
своль Эдновъ, или Ис-и-новъ. Эды, когд
доитъ Курдистанъ, равно въ пашалыкахъ:
кокъ, Базетскомъ и Арзеружскомъ, въ чи
до милліона душъ, суть вѣнриани
ги Христианъ и Мусульманъ, и поклоняютъ
духу, о которомъ нельзя говорить въ при
ихъ безъ уваженія. Они прииди изъ Калд
свяго Исидра, втораго изъ двинетъ Омкидовъ
внншаго Гусеина, сына Ади, и въ Мо
сикъ вѣрѣ еще поклоняются гробницѣ и
пателю Шеихъ-Лодъ.—Эды не откинови
въ ште и другяхъ крѣпкахъ штепкахъ,
отступничество претерпѣли отъ Мусуль
воплотили гоненія. Они не имеютъ соб
духовенства, ни богослужебныхъ книгъ,
рожденія младенца, при сѣмъбахъ и вох
примываютъ изъ выполонои наружныхъ
блѣзшихъ Магометанскихъ култ. Еще
ученыи доселѣ не занимали изследованія
и шри Курдовъ; такія важныя могли
рять древною Азію южныхъ свѣтовъ.

Курды одрени отъ природы характеро
лики и стурныхъ; война и хищничество
необходимыя потребности. Храбрость
не есть постоенное хужество, которая
члется другіе народы; но оно болѣе по
путное воодушевленіе. Бѣда войску, доу
разстроитъ себя предъ лицемъ Курдской
ци: рѣдкій побѣтитъ отъ ея горячаго пр
ня.—Самое разительное опыта свѣлости
можно видѣть тогда, когда они б
снести тѣла своихъ убитыхъ или ринны
въ храбрости Курды отличаются въ
случаяхъ почтительною къ сиву, и въ
неполненіи обиданій: охраняи дѣств
и будъ старшима уважаетъ вездѣ, и есд

вти, огорченные овоща, на-
быть посредственный. Ку
не похожи на дѣств: отъ
схъ здѣшніе старшима дѣств
въ 1-хъ числахъ Ноябра въ-
до вѣсехъ Декабра; вѣнчи
особенности старше, ш
е ленны, до того развожи,
леніяхъ. Градская Поливія,
мѣстныхъ случаетъ, востовно
и жилищъ вѣнчи бѣтъ ос-
исно съ губернскаихъ арха-
ловать вѣнчу у главнго вло-
ху: дѣншихъ жителей и вѣхъ
въ базаръ, которая при пер-
чь-чѣстъ упали.

вни и новшны сива собой
въ водѣ, и вѣнчине блѣжн
въ берегахъ казана, прови-
нороднаго сада, обрѣни-
вѣнчиности въ Егребеню;
армянскихъ вѣнчине въ
пашуадъ съ вѣнчиности съ
вѣнчине вѣнчихъ разши-
ри продолжались до не-

мшавой вѣнчи и глубокой грани, вѣнчи при
возможна шри осторожности; вѣнчи изъ обы-
рѣнчатъ изъ другіе вѣнчине дѣств, вѣнчине
вѣнчи въ безвѣнчихъ вѣнчихъ; вѣнчи бросил
и вѣнчи съ сѣвѣнства въ вѣнчи. А тѣ изъ
которыи остаются еще въ старихъ своихъ до
бѣнно Татари и Ерекъ, вѣнчи только продолж
нѣсколько чиселъ, вѣнчинеютъ почти тяже-
водъ вѣнчине, вѣнчи и на открытокъ вѣнчи: во-
вѣнчи въ вѣнчине, на скорую руку сѣнчине
аршну, вѣнчине въ вѣнчине вѣнчи и въ вѣнчи
вѣнчинеютъ вѣнчи, но дѣнчихъ при вѣнчи
о ея вѣнчине; вѣнчине, вѣнчине, вѣнчине
ихъ вѣнчи уроковъ что они вѣнчине дѣств
и вѣнчине изъ вѣнчи уже вѣнчинеютъ, что
вѣнчихъ въ вѣнчине вѣнчихъ до вѣнчиности
вѣнчине, и вѣнчинеютъ вѣнчи, которые и при
вѣнчинеютъ до вѣнчиности вѣнчи въ сухихъ
вѣнчинеютъ только къ вѣнчи и до вѣнчиности
вѣнчихъ, соткии вѣнчинеютъ вѣнчи вѣнчи
вѣнчинеютъ едъ дѣнчи вѣнчи вѣнчи; но
дѣнчи вѣнчи вѣнчи вѣнчи вѣнчи вѣнчи
Е. Можневъ

cesaretin en çarpıcı örneklerine rastlamak mümkündür. Cesaretin dışında, Kürtler her unvana gösterdikleri saygı ve söz tutmaktaki dürüstlükleri bakımından farklılık arz etmektedir. Herhangi bir subayın koruma timi her yerde hürmet görmektedir. Bir seyyahla karşılaştıklarında onu koruma altına almaktadırlar ve seyyah kendini gayet güvende hissetmektedir. Sizi koruyup kollayan bir konvoy, olası her türlü hakaretin sorumluluğunu da üstüne almaktadır.

Kürtler, tarım ve hayvancılık dışında tütün ekimi ve meşe palamudu ile de iştigal etmektedir. Yine fevkalâde güzel meşe ağaçlarının ticaretini yapmaktadırlar. Dağları örten meşe ağaçlarından tomruk sallar yapıp Dicle ve Fırat'ta yüzdürmektedirler. Sahip oldukları zenginliğin en büyük kaynağı ise son derece güzel ve zarif atlardır. Bu atlar özellikle Erzurum'da satılmaktadır.

Yerlilerden yani Kürtlerden müteşekkil olan bölge veya Kürdistan, 4 ayrı parçaya ayrılmaktadır: Erdelan, Kuzey, Güney ve Batı Kürdistan. Erdelan veya Doğu Kürdistan, Hemedan Ovası'ndan Kirmanşah'a sıradağlarla ayrılmaktadır. Bu sıradağlar, Toroslar'dan Van Gölü'ne oradan da Kızıl Ozan³ nehrinin doğduğu kaynaklara kadar uzanmaktadır. Doğu Kürdistan'ın merkezi ise Senendec'dir. Erdelan, İran'ın nüfuzu altındadır ve ona bağımlı durumdadır. İran'ın, Safevilerin tahta geçtiği tarihten itibaren izlediği politika kendisine Kürtler üzerinde şimdye kadar Osmanlı Devleti'nin kurabileceğinden daha büyük bir hakimiyet kurmasını sağladı. Bu

politika, sistemin değil de şartların bir semeresiydi. İran sarayı, Kürt aşiretlerinden birine mensup en güçlü ve saraya en bağlı yöneticiyi Kürdistan valisi olarak tayin etmiş, diğer Kürt aşiretleri üzerinde kudretini ve iktidarını genişletmek için bu valiye güç ve inanç aşılarmıştı. Bu minvalde Basra Körfezi kıyısında göçebe bir yaşam sürdüren Arap aşiretleri ise Arap valisi adlı tumturaklı unvana sahip tek bir yöneticinin idaresi altına hiçbir zaman girmemişlerdi. Yine Lazistan dağlarının lideri de vali unvanına sahipti. Safevilerin ikinci şahı Tahmasb tarafından 1547 yılında Türklerden alınan Gürcistan, bu tarihten itibaren kendi valisine sahip olmaya başlamıştı. Vali, o zaman Gürcistan'da meskün çok sayıdaki prens arasından atanmıştı. İran sarayı, Gürcistan valisinin iltihakını hep gizlemek istemişti. Son olarak Dağıstan'ın muhtelif kabilelerinin Tarki Şamhallığı adlı bir yöneticileri vardı. Bu şamhallık, Dağıstan valisi unvanını şimdye kadar hep korumuştur. Dikkate değer bir diğer şey Lazistan, Arabistan, Gürcistan vb. farklı yerlerin valileri, Afganlıların saldırıları esnasında Safevî sarayının son bağımsız hükümdarı Şah Hüseyin Mirza'ya sadık kalmışlar ve İsfahan'da onu korumuşlardı. Gürcistan valisi, Nadir Şah döneminde Hindistan'ın ilhaki esnasında sadakati ve yiğitliğiyle fark yaratmıştı.

Soyu Selahattin Eyyubi'ye dayanan Kürdistan'ın şimdiki valisi, Senendec'de kalmaktadır. Sınırlı yeteneklere sahip ve Fethali Şah'ın üvey evladı olan Kürdistan valisi, Erdelan yani Doğu Kürdistan'ın bir yarısının emirliğini yapmaktadır.

KAVKAZ GAZETESİNDE "KÜRTLER" (1854)

Bu emirlik, Doğu Kürdistan'ın diğer yarısı üzerinde feodal bir güce sahiptir.

Kuzey, Batı ve Güney Kürdistan uzun bir süredir Türk idaresi altındadır. Lakin Osmanlı devleti, Kürtler üzerindeki etkisini azar azar yitirmektedir. Kuzey Kürdistan Ararat Dağları, Van Gölü, Urmiye Gölü, Hakkâri ve Nemrut sıradağları arasında bulunmaktadır. Kürdistan'ın bu kısmı Beyazıt paşalığı, Van paşalığı ve Hakkâri çevresinden müteşekkildir.

Erivan ve Nahçıvan'ın ilhaki, İran'a Osmanlı Devleti'nin zayıflığından yararlanma ve iktidarını

"Kürtler"

N.B. Veselovskaya,
Kurdy (Kürtler), Izdaniye
Knizhnogo Magazina
Torgovogo Doma "S. Kurmin i
K.", Moskova 1903, s. 37.

Kuzey Kürdistan'a kadar yayma şansı vermişti. Erivan serdari, Rusya'ya karşı verilen son savaşa kadar Beyazıt Paşası, Zilan Kürtleri lideri Hüseyin Ağa ve İran tarafından, özellikle Maku çevresinden Van paşalığına göç eden bazı Kürt aşiretleri üzerinde oldukça etkili olmuştu. Lakin Türkmençay Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Erivan ve Nahçıvan Rus hi-

mayesine geçmişti. Bu antlaşmayla birlikte İran, nerdeyse tüm avantajlarını yitirmiş ve sadece Van, Muş ve Beyazıt'tan İran sınırına doğru dönemsel olarak göçebe bir yaşam sürdüren birkaç Kürt aşireti üzerinde etkisini korumuştur. Bu üç Türk paşalığının mülki idare amirleri, sancaklarda göçebe yaşayan diğer Kuzey Kürdistan Kürtleri üzerindeki hâkimiyetini devam ettirmektedir.

Erivan ve Ahıska'yı derdest eden Rusya, Aras ve Kura nehirlerinin Kuzey Kürdistan tarafındaki kıyılarında bazı Kürtleri kendi safına çekmişti.

KAVKAZ GAZETESİNDE "KÜRTLER" (1854)

Batı Kürdistan Muş paşalığı, Erzurum'un bir kısmı, Fırat'ın kuzey kolu, Bingöl, Samandağ sıradağları ve Dicle nehri arasındaki bölgeyi ihtiva etmektedir. Kürdistan'ın bu kısmında ikamet eden Kürtler, Erzurum seraskeri ve Muş paşasına bağlıdır. Güney Kürdistan ise Diyarbakır ve Musul paşalıklarından oluşmaktadır. Kürdistan'ın bu kısmında Osmanlı Devleti oldukça zayıf bir nüfuzla sahiptir. Kürt beyleri az çok bağımsızdır ve Süleymaniye'deki Osmanlı yöneticisini kendilerine tabi kılmaktadır. Uzun bir süredir İran tarafından desteklenen Osmanlı yöneticisi, iktidarını oldukça genişletmekte ve kendini Kürdistan paşası olarak görmektedir.

Kürtler bir bölgeden diğerine sürekli göç ettikleri için sayılarını hesaplamak ve göç ederek çevreledikleri toprakların alanını tam olarak tespit etmek pek mümkün değildir. Çok eski zamanlardan itibaren Kürdistan'dan kuzeye doğru göç eden birkaç bin Kürt ailesi Erzurum, Muş, Van ve Ahıska arasındaki köylere yerleşmişti. Lakin otlakların yetersiz kalması, komşuların tehlike arz etmesi, baskılar ve eski yerlerinde kalmalarına zarar veren diğer tüm etkenler Kürtleri yeni yerlere göç etmeye zorlamıştı.

Kürt toplumu dinî ve dünyevî gücü elinde bulunduran şeyh ve ağalar tarafından idare edilen taifelere

"Bir Kürt Portresi"
N.B. Veselovskaya,
Kurdy (Kürtler), Izdaniye
Knizhnogo Magazina
Torgovogo Doma "S. Kumin i
K", Moskova 1903, s. 37.

ve topluluklara ayrılmaktadır. Taifeler de kendi içinde bölünmektedir. Lakin hepsinde özgürlük ve bağımsızlık şiarı ortaktır. Bu hakları korumak için sıkı sıkıya birbirine bağlıdır ve bir taifenin uğradığı baskı diğerlerini başkaldırıya sürükler.

Kimin topraklarında yaşarlarsa sahip oldukları sürünün 20/1'ini ve ailedeki her kişi başına düşen 1 ila 3 gümüş rubleyi yıllık vergi olarak öderler. Kürdistan'da oldukça boş arazi olmakla birlikte, paşalık ve hanlık yöneticileri Kürtleri daha çok kendi topraklarına çekmeye çalışmaktadır. Bunun birinci sebebi Kürtlerin yerleşik bir hayat yaşarken daha az kargaşa çıkarmaları, ikinci sebebi ise doğuştan savaşa yatkın olan Kürtlerin düşmana karşı ilk ateşte şahane bir süvari birliğine dönüşmeleridir. Bu süvari birliği, göç edilecek bir mera veren kişinin hizmetine her zaman hazır yapıdadır.

Kürtler arasında kişisel meziyetlerin aşiret lideri olma hakkı sağladığı muğlaktır. Kesin olan bir şey var ki o da bu tür iktidarın uzun sürmediğidir. Aşiret lideri, savaşta

aşiretine öncülük eder ve cezaları yalnızca azarlamalarla sınırlayıp bazı küçük sorunları çözer. Misal, Zilan aşiret lideri Hüseyin Ağa kendisine tabi olan birinin kafasını kesmişti ve az kalsın bunun bedelini hayatıyla ödeyecekti. Şeyhlerin ve Kürt aşiretlerinin kazançları halkın gönüllü bağışlarına dayanmaktadır. Bunun dışında İran ve Türk tarafından gelen hediyeler ve soygunlarla zenginleşebiliyorlar. ✓

DİPNOTLAR

1 1846 yılında Tiflis'te yayımlanmaya başlayan *Kavkaz gazetesi*, özellikle Çarlık Rusya'nın "Rusifikasyon" politikasında önemli bir misyona sahipti. Ünlü yazar Maksim Gorki'nin ilk eseri *Makar Çudrada* bu gazetede

1892 yılında yayımlanmıştı. *Kavkaz gazetesi*, 1918'de yayım hayatını sonlandırmıştı. Her ne kadar günümüzde tevatürde "Kafkas" sözcüğü yaygın olsa da biz, gazetenin adını verirken Rusça aslına sadık kalmayı tercih ettik.

2 Paşalık, Osmanlı idarî sisteminde "paşa" adlı yöneticinin idareyi üstlendiği bir yönetim birimidir. Bu yönetim birimi bir de sancaklardan oluşmaktadır. (Çev. Not.)
3 Farsça Qezel Owzan olarak da bilinen Kızıl Ozan nehri,

Shâh Rûd ile birlikte Sefid Rûd ırmağını oluşturarak Hazar denizine dökülmektedir. Kızıl Ozan nehrinin geçmişte Med İmparatorluğu'nun kuzey sınırı olduğu tahmin edilmektedir. (Çev. Not.)